

פרשת בשלח

גיליון 130 התשע"ה

**שבת שלום
ומבורך
ובשורות טובות!**

עזרי מעם ה' עושה שנים וארץ בשם ה' נעשה ונצליח

אשכול יוסף

חידושים נפלאים ועונג שבת בפרשת השבוע

מאת הצב"י רבי יוסף חי סימן טוב שליט"א מוה"ס "כרם יוסף"
ראש ישיבת המותנידים "אור התורה" ליוני דפגרא לצעירים מצטיינים ירושלים ת"ו

בברכת רבותינו הגאונים ראשי הישיבות, ר"י "פורת יוסף" הגאון רבי מנשה צדקה שליט"א הגאון רבי דוד כהן שליט"א ר"י "חברון"

בסנדקאות השבוע לבן הרה"ג שמעון סימן טוב שליט"א
התמונה באדיבות הצלם משה חדר הי"ו

השבוע ביום שלישי לסדר פרשת "בשלח" עת עשו מאות בחורים ואברכים והמון העם תענית דיבור שלושה ימים והכנסת יין לבן להיכל לסגולת זכירת הלימוד, כאשר נתבאר בארוכה בחיבורנו "שלהבת יוסף חי" (פרשת בשלח), המבוסס על פי דברי הגר"ח פלאג'י בשם האריז"ל, ישב מרן ראש הישיבה הגאון מוהר"ר משה צדקה שליט"א סנדק ובירך את כל העושים תענית דיבור ממוצ"ש פרשת "בא" ועד יום ג' בשקיעה, וכן העושים מיום ג' לסדר פרשת בשלח ועד ליל שבת, ומכניסים יין להיכל, ומקדשים עליו בליל שבת ושבת בבוקר ובהבדלה, שיועיל להם לזכירת הלימוד, ותתפוס סגולה זו שיהיו בעלי זיכרון בתורה, ויעלו במעלות התורה ויראת שמים, וחזק דברינו שודאי מועיל תענ"ד ג' ימים יותר מלהתענות ג' ימים מאכילה ושתייה, ומצא הדבר חן בעינינו מאד, ושזכות גדולה היא.

"כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם" (י"ד, י"ג)

היאך הרמב"ם ועוד חכמים קבעו מושבם בארץ מצרים והלא יש איסור לשוב לארץ מצרים ולהשתקע בה?

איתא בירושלמי (ריש פ"ה דסוכה) ובמכילתא (בפרשתן סי' ג') תני רבי שמעון בר יוחאי אומר, בשלושה מקומות הוזהרו ישראל שלא לשוב למצרים, שנא' לא תוסיפו לראותם עד עולם, לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד, לא תוסיף עוד לראותה. שלוש פעמים חזרו ובשלושתם נפלו, האחת בימי סנחריב שנא' הוי חורדים מצרים לעזרה, השניה בימי יוחנן בן קרח, והשלישית בימי טרכינס. וכן מבואר בגמרא במסכת סוכה (נא): שיהודי אלכסנדריא של מצרים חיו בעושר וגדולה ונהרגו כולם על ידי טרכינס הרשע, משום שעברו על הפסוק "לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד". וכן פסק הרמב"ם (הלכות מלכים פ"ה ה"ז) שמותר לשכון בכל העולם חוץ מארץ מצרים.

ועל כן יש להפליא ולתמוה מאד היאך השתקעו במצרים רבים מבני אחינו בית ישראל, וגם חכמים וסופרים, ואף הרמב"ם שפסק בעצמו שיש איסור לדור במצרים השתקע בה, וכן רב סעדיה גאון, בעל השיטה מקובצת רבינו בצלאל אשכנזי, האריז"ל, הרדב"ז, רבי אברהם הלוי בעל גינת ורדים, המהריק"ש, ועוד הרבה חכמים.

ואף בדורנו אנו מצינו לרבינו הגדול מאור הדורות רבינו עובדיה יוסף זצוקל"ה שקבע מושבו בארץ מצרים כמה שנים, בעצת רבותיו ארזי הלבנון ובראשם הגאון המופלא ראש הישיבה מוהר"ר עזרא עטייה זצ"ל, וצריך ביאור כאמור, על מה סמכו להתיישב במצרים בניגוד לכאן' למה שנכתב בתורה ונפסק להלכה?

ומצינו דבר פלא לרבינו אשתורי הפרחי בספרו כפתור ופרח (פ"ה) שכתב ששמע במצרים מפי רבי שמואל נכד הרמב"ם, שזקנו הרמב"ם כשהיה דר במצרים היה כותב בסיום מכתביו אחר חתימת כתב ידו, "הכותב העובר בכל יום שלושה לאוין".

אך נראה פשוט שלא יתכן שהנשר הגדול רבינו הרמב"ם שהיה במצרים בניגוד להלכה, כי נאה דורש ונאה מקיים הוא, ואף אם נמצא שהיה חותם כן באיגרות קודשו, יש לומר שהיה עושה כן כדי לא לסחוף אחריו את המון העם וכל כרם בית ישראל לבוא להתיישב במצרים כמותו, כי הוא היה לו סיבה וטעם מיוחד לשהייתו במצרים. שוב מצאתי שכמה אחרונים מייאנו בעדות זו, וכתבו וכמה יתחמץ לבבינו על עדות זו, יען בידינו כמה אגרות מרבינו הרמב"ם, ולא מצאנו חתימה כזאת כלל ועיקר!

יישוב א' - הרמב"ם נאלץ לברוח ולהשתקע במצרים מפני המלכות שביקשה להורגו

הנה רבינו אשתורי הפרחי השיב שאפשר שהרמב"ם לא עבר איסור כמה שישב במצרים, לפי שהיה אנוס, כי היה מוכרח לדור שם לפי שהיה רופאו הפרטי של מלך מצרים, ולא נתנו לעוזבו. ובספר דברי יוסף להגאון רבי יוסף סמברי זצ"ל (אות ל"ב) כתב שהרמב"ם הוכרח לברוח מעירו קורטובא למצרים, אחרי שהמלך ביקש להורגו, שפעם אחת בחג הסוכות, כאשר יצא מבית הכנסת ולולבו בידו, פגע בו המלך ושאלו בלעג, מה היום מיומים שאתה הולך וזה בידך כמנהג השוטמים והמשוגעים. השיבו הרמב"ם, אדוני המלך, אין זה מנהג המשוגעים, כי מנהג המשוגעים לרוגם באבנים, אבל זה מנהג תורת משה רבינו ע"ה, ומנהג ירושלים. וכשהסבירו לו חכמיו ויועציו שכונתו לשחוק ולהתלוצץ על האבנים שמשליכים הישמעאלים בעבודה זרה שלהם הנקראת מרקוליס, ביקש המלך להורגו, וברח למצרים.

ברם אף אם דברים אלו מיישבים היאך הרמב"ם התיישב במצרים, מכל מקום עדיין אין זה מיישב היאך קהילות גדולות של אחינו בית ישראל, וחכמים וסופרים התיישבו במצרים, אף שלא היו שרויים בסכנה וכדומה.

עוד כתב רבינו אשתורי הפרחי שלא אסרה תורה אלא לשוב בדרך "הזה", כלומר לחזור למצרים דרך ים סוף, היא הדרך שמשם יצאו ארץ ישראל ממצרים, אבל אם חוזר בדרך אחרת אין בזה איסור, וכמו כן הרמב"ם לא הגיע למצרים דרך מדבר ים סוף, ונמצא שלאט עבר על לאו זה.

ולכאור' טעם זה אינו מובן, דמה נפק"מ אם בא להתיישב במצרים דרך ים סוף או דרך אחרת, כיון שאסרה התורה עצם ההתיישבות במצרים. ויש לחזק דברינו ממה שכתב הרמב"ם בעצמו בטעם האיסור להתיישב במצרים, (הלכות מלכים פ"ה ה"ח): "לא הזהירה אלא לשוב לה יחידים, או לשכון בה והיא ביד עכו"ם מפני שמעשיה מקולקלין יותר מכל הארצות, שנא' כמעשה ארץ מצרים". ולפי זה כיון שעיקר האיסור להתיישב במצרים משום שהיא ברשות העכו"ם ומעשיה מקולקלין, ממילא מה נפק"מ אם עולה להתיישב בה דרך ים סוף, או בדרך אחרת.

ועיין עוד להרדב"ז (פ"ה מהל' מלכים ה"ז) שכתב שאין טעם זה מספיק, שהרי כל זה נידח רק כמה שנאמר "לא תשוב בדרך הזה" אבל הלא נאמר עוד "לא תוסיפו לראותם עוד" ומשמע מכל דרך שיבוא למצרים, יש איסור.

אכן בהגהות מיימוניות (הלכות מלכים פ"ה ה"ז אות ב') שופך אור בפירוש זה, דהנה כתב: "ויש תימה על קהילות השוכנים במצרים, וגם רבינו המחבר (הרמב"ם) עצמו הלך לגור שם, ואין לנו טעם להתיר אם לא נפרש כפירוש הרא"ם שפירש לא תוסיפו, לא אסרה תורה אלא בדרך הזה כלומר מארץ ישראל למצרים אבל משאר ארצות מותר". ומבואר שאין זה עניין ודין משום הדרך עצמה, אלא מאיזה ארץ עולה למצרים, דלא נאמר האיסור אלא כשעולה מארץ ישראל למצריים. וכן כתב הסמ"ג שאין טעם להתיר אלא כדברי הרא"ם שלא אסרה תורה אלא בדרך הזה, מארץ ישראל למצרים אבל משאר ארצות מותר.

ומצאתי שכן כתב הריטב"א (יומא לח.) שהנכון יותר שאין איסור אלא בזמן שישאל שריון על אדמתם, אבל בזמן הזה שנגזר עלינו להיות נדחים בכל קצוי הארץ, כל חוצה לארץ אחד הוא, ואין איסור אלא שלא לצאת מדעת מן הארץ לחוצה לארץ. והן הן הדברים. וראיתי בשו"ת יחיה דעת (ח"ג סי' פ"א) לרבינו הגדול זצוקל"ה שהעיר שתירוצו זה לא יתכן לאומרו לדעת הרמב"ם, שכתב להלכה פסוקה שמוותר לשכון בכל העולם חוץ מארץ מצרים, ומבואר שלדעתו הלכה זו נוהגת גם בזמן הזה. ברם לכאור' עדיין יש ליישב שכל כוונת הרמב"ם דווקא לענין מי שיוצא מארץ ישראל, שמעיקר דין תורה אין איסור לאו לשכון בכל העולם, משא"כ במצרים, ומיהו כשיורד למצרים משאר ארצות מותר.

ומצינו כעין זה גם בגמרא כתובות (ק"א.) וברמב"ם (פ"ה מהל' מלכים הלכה י"ב) לענין בבל שאסור לצאת ממנה לארץ ישראל, אף שמכל הארצות בודאי מותר ומצוה לעלות לארץ ישראל, וכמו כן יש לומר כאן שיש דין נוסף שאסור לעזוב את ארץ ישראל ולעלות למצריים, כעין האיסור לעזוב את בבל, בזמן הגמרא שהיתה מלאכה ישיבות תורה ויראת שמים. ועל פי זה קושיית הרדב"ז מיושבת, לפי שיש לומר שלא נאמר האיסור לא תוסיפו לראותם עוד, היינו דווקא למי שהתיישב בארץ ישראל, ודו"ק.

ויש להקשות דכיון שכתב הרמב"ם שטעם האיסור לעלות למצרים לפי שהיא מקולקלת יותר מכלל הארצות ממילא יהיה שייך איסור זה גם במי שעולה משאר ארצות למצרים, ויש ליישב דמכל מקום כיון שעיקר מושבם של ישראל לא בשאר ארצות, ובפרט שגם בהם יש קלקול, אלא שמצרים מתועבת ביותר, לפיכך לא חידשה התורה איסור בעולה משאר ארצות, אלא דווקא בעולה מארץ ישראל למצריים.

הרדב"ז (הלכות מלכים פ"ה ה"ז אות ב') בבקשו לבאר על מה סמך הרמב"ם ששכן במצרים, ואף הוא עצמו המתיישב במצרים על מה יש להם להסתמך, וביאר על פי מה שאמרו בירושלמי (סנהדרין סוף פ"י) ליישיבה אי אתה חוזר אבל אתה חוזר לסחורה ולפרקמטיא ולכיבוש הארץ, וכל היורדים תחילה לא ירדו להשתקע אלא לסחורה, ואף על גב שאח"כ נשתקעו אין כאן לאו אלא איסורא בעלמא, ומפני טורח הטלטול ומיעוט המזונות בשאר המקומות לא חששו לאיסור זה, ומסיים הרדב"ז: "וגם אני נתיישבתי במצרים זמן מרובה ללמוד תורה וללמדה וקבעתי שם ישיבה, וכי האי גוונא מותר, ושוב באתי לירושלים".

ויש לציין שאף רבינו הגדול מאור הדור רבינו עובדיה יוסף זצוקל"ה לא ירד למצרים על דעת להשתקע בה, אלא רק להרביץ בה תורה ויראה לתקופה ממושכת ואחר כך לעלות ארצה לירושלים עיה"ק והמקדש, כפי שנאם בפני קבל עם ועדה ערב נסיעתו למצרים, שעוד ישוב הוא הנה, ואף השאיר ברשותו דירה אחת או שנים בירושלים, כשאחת מהם דירה מלאה ספרים, והפקידה בידי בנו בכורו הגאון רבי יעקב יוסף זצ"ל שקבע לימודו באותה תקופה בדירה זו, כי כל ירדתו למצרים היתה על דעת לשוב בסופו של דבר לארץ ישראל, וכפי שאירע לבסוף שחזר מוקדם יותר ממה שצפה מתחילה, בחסד השי"ת עלינו כדי שיזריח מאור תורתו ויראתו מארץ ישראל לעולם כולו, כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים.

ומצאתי שאכן רבינו הגדול זצוקל"ה חזק וביסס סברא זו של הרדב"ז, וכתב שכן מתבאר ממה שכתב הרמב"ם (פ"ה מהל' מלכים ה"ח): מותר לחזור לארץ מצרים לסחורה וכן לפרקמטיא. ואין איסור אלא להשתקע שם. ואין לוקים על לאו הזה, משום שבעת הכניסה עדיין מותר, ואם יחשוב לישב ולהשתקע שם אין בו מעשה, ולא שאין בו מעשה אין לוקים עליו. וכתב שמקור דבריו בירושלמי (סנהדרין פ"י ה"ח), ליישיבה אי אתה חוזר אבל אתה חוזר לסחורה ולפרקמטיא, ושכן כתבו הסמ"ג (לאוין רכ"ז), והחינוך (סי' ת"ק), והריטב"א (יומא לח.), והתוספות ישנים שם. ולאור זה העלה שהדבר ברור שעתונאי ישראל היוצאים למצרים לזמן מסויים, על מנת לחזור לישראל, אין בנסיעתם למצרים שום חשש איסור כלל.

ויש להוסיף מה שכתב בזה החתם סופר (פרשת שופטים ד"ה אשימה) שאין איסור אלא לקבוע ישיבתו במצרים, אבל לסחורה ובאקראי בעלמא מותר, והוסיף שהיו צדיקי ישראל רגילים לילך למצרים, כדי לראות מקומות שנעשו ניסים לישראל ומעברות הים, ולברך ולהודות להשי"ת. ומתוך כל זה יש למצוא סעד והיתר לאלו העולים למצרים להשתטח על קברי צדיקים, ועל קברו של הגאון הצדיק רבינו יעקב אבוחצירא זצ"ל.

הסמ"ג (לא תעשה סי' רכ"ז), כתב: ויש תימה על כמה קהילות השוכנים במצרים, וגם רבינו משה ברבי מיימון הלך לגור שם, ושמא טעמו משום שעלה סנחריב וביבל את כל העולם כולו וגם מצרים נתבלבלה כדתיא בתוספתא דקידושין (פ"ה ה"ז) אמר לו רבי עקיבא למנימין גר המצרי טעית כבר עלה סנחריב וכו', אמנם מצינו שרבי יהושע נחלק עליו במסכת ידים בתוספתא (פ"ב ה"ח) ואומר שם למצרים נתן להם הכתוב קצבה שנא' (יחזקאל כ"ט, י"ג) "מקץ ארבעים שנה אקבץ מצרים מן העמים אשר נפוצו שם וישבו על אדמתם", וגם בסוכה (נא): איתא ואלכסנדריא מה הטעם שנענשו משום שעברו על מה שנאמר בתורה "לא תוסיפו לשוב" וגו' ואותו מעשה היה אחר בבלול סנחריב (ע"פ יראים סי' ש"ט). ומבואר שהסמ"ג ממאן בפירוש זה. וכן כותב בהגהות מיימוניות, שאין לומר שמותר לרדת למצרים מפני שבא סנחריב ובלבל את העולם מהטעמים המבוארים.

האם יש לדרוש ולהשיב בשלום אחרים בעת תענית דיבור?

אדם שקיבל על עצמו לעשות תענית דיבור האם יש לו להמנע מלדרוש בשלום אחרים, וכן להשיב לאחרים שלום, בעת ששרוי בתענית דיבור, כפי שנפוץ במחוזותינו שבעת שעושים תענית דיבור לא משיבים שלום לשואליהם, ואין צריך לומר שאין דורשים בשלום אחרים. ובכלל זה יש לדון אם עושה תענית להשגת סגולה כל שהיא, אם דורש בשלום אחרים, האם הפסיד סגולתו?

אכן מחזה מצוי הוא במקומנו שבעת שאנשים עושים תענית דיבור אינם משיבים שלום לשואליהם, ואין צריך לומר שאינם דורשים בשלום אחרים, כפי שנוכחתי וראיתי בעיני כמה וכמה פעמים. ולדעתי, העושים כן שאינם משיבים שלום לשואליהם בעת שאינם עסוקים בתורה או בתפילה, לכאורה לא נוהגים כשורה, ועוון חמור בידם, שהרי כבר דרשו רבותינו ז"ל שכל מי שאינו משיב שלום לחבירו הרי הוא גזלן כדאמר רב חלבו בשם רב במסכת ברכות (ו): כל שיועד בחבירו שהוא רגיל ליתן לו שלום יקדים לו שלום שנא' (תהלים ל"ד ט"ו) "בקש שלום ורודפהו", ואם נתן לו שלום ולא החזיר לו שלום נקרא גזלן שנא' (ישעיה ג' י"ד) "ואתם בערתם הכרם גזלת העני בבתיכם" ופירש רש"י והלא אף גזילת העשיר גזילה היא, אלא גזילת העני שאין לו כלום לגזול ממנו אלא שלא להשיב על שלומו.

ועוד הרי מצינו דאין שאלת שלום בתשעה באב, ומכל מקום הדיטות שאינם יודעים ונותנים שלום, משיבים להם שלום בשפה רפה ובכבוד ראש, כמו שכתב הריטב"א (תענית ל). בשם התוספתא והירושלמי, וכן נפסק בשו"ע (סי' תקנ"ד סעיף כ'). ואם התירו בתשעה באב להשיב, על אחת כמה וכמה לעניין תענית שאפשר לכתחילה לשאול בשלום חבירו, אף שאינו עם הארץ, ועל אחת כמה וכמה שמחוייב להשיב. וממילא לא זו בלבד שצריך

ברם הפרי חדש בחי' מים חיים על הרמב"ם תירץ כאמור שעכשיו המצרים נתבטלו, ואלו המצרים שבארץ מצרים עתה אנשים אחרים הם, שאין כאן איסור כלל עכשיו לדור במצרים, שלא אסרה תורה לדור במצריים אלא בעוד המצריים במצרים. ורבינו הגדול זצוקל"ה בתשובותיו יחזה דעת (ח"ג סי' פ"א) חזק תירוץ זה לפי מה שכתב הרמב"ם (בהלכות איסורי ביאה פרק י"ב הלכה כ"ה): כשעלה סנחריב מלך אשור ובלבל כל האומות ועירב אותם זה בזה, והגלה אותם ממקומם, ואלו המצרים שבארץ מצרים עתה אנשים אחרים הם, וכן האדומים בערי אדום, וכן עמון ומואב, הותרו כולם לבוא בקהל ה', שכל הפורש מהם להתגייר חזקתו שפירש מן הרוב. ולפי זה מותר לגור בארץ מצרים.

ובשו"ת די השב (יור"ד סי' ט"ו), תירץ קושיית הסמ"ג וסיעתו למה נענשו בני אלכסנדריא של מצרים, על פי מה שפירש רש"י (סוכה נא): שיוחנן בן קרח ושירי החיילים הלכו למצרים לאחר חרבן בית ראשון ונתיישבו שם, ואף על פי שאחר כך עלה נבוכדנצאר והחריב את מצרים, כמו שנתנבא עליהם ירמיה, עלו שם בניהם לגדולה ועושר עד שהחריבם טרכינוס. ולכן נענשו משום עון אבותיהם שהלכו שם קודם שנתבלבלו מצרים, אבל בזמן הזה לאחר שנתבלבלו כל האומות מותר לדור שם.

ובשו"ת יחזה דעת (ח"ג סי' פ"א) הקשה על תירוצו שעדיין צ"ב איך נענשו בניהם בשביל מעשה אבותיהם, כשאין אוחזים במעשה אבותיהם בידיהם, שהרי הם התיישבו בהיתר, ונפש החוטאת היא תמות, והניח בצ"ע. ושמא אפשר ליישב או עדיין לא היה ברור שנתבלבלו, או לא ידעו טעם ההיתר, והתיישבו תוך כוונת איסור.

יישוב ה' - מצרים נחרבה ונתיישבה מחדש

הריטב"א (יומא לח:) מתיר בשם יש אומרים שאותם עיירות כבר נתבלבלו ונחרבו, ואלו עיירות אחרות הן שנתיישבו אחרי כן. ומבואר שסובר שכיון שאותם עיירות במצריים נחרבו במשך הדורות האחרונות, ממילא בטל לה אותה שעה שם מצרים של התורה, וסר האיסור לשהות בה, וכיון שנתיישבה מחדש, עיר חדשה היא, ואינה בכלל האיסור של התורה, אף שהיא נקראת מצרים.

ברם ראיתי בשו"ת יחזה דעת שהבין את כוונת הריטב"א באופן שונה לחלוטין, והיינו שאין זו מצרים הכתובה בתורה, והביא שכן כתבו כמה אחרונים, המהריק"ש שעיר אלקאהרה, היא קהיר, נקראת על שם המלך שבנאה, ואינה ארץ מצרים שבמקרא, אלא מלכות אחרת היא, ולכן כמה גדולי עולם שכתבו בה, ולכן כותבים בגט אלקאהרה הסמוכה לפטאס מצרים, והיא צוען מצרים. אך העיר שמכל מקום אלכסנדריא של מצרים בכלל האיסור, ואם כן עדיין קשה ויפלא על כמה מגדולי עולם שהתיישבו בה, עד הדור האחרון.

אולם לאור האמור יש לומר שאין הכוונה שמצרים של היום אינה מצרים מזמן אבותינו שעליה נאסר בתורה, דאם כן היכן היא מצרים, אלא הכוונה שכיון שנחרבה כליל עד היסוד ונבנתה מחדש, שוב אינה בכלל האיסור, ולפי זה יש לצדד בזמן הזה מותר להתיישב אף באלכסנדריא של מצרים, דשמא חרבה בזמן המלחמות בדורות האחרונים, אחרי מה שמצינו בגמרא (סוכה נא): שנענשו אחינו בית ישראל שהתיישבו בה.

יישוב ו' - בזמן הזה שהמצרים לא מקולקלים יותר משאר אומות לא שייך האיסור

עלה בדעתי ליישב עוד בס"ד לפי מה שכתב הרמב"ם (הלכות מלכים פ"ה) שיסוד וטעם האיסור להתיישב במצרים לפי שהיא מקולקלת ביותר, וכן כתב בספר המצות (מצות לא תעשה סימן מ"ו), וכן כתב הרמב"ן (פרשת שופטים). ומבואר שאין יסוד האיסור מדין ארץ מצרים, עצמותה וקרקעיתה, אלא מחמת תועבותיהם, וממילא עתה שלא ידוע שיושבי מצרים מקולקלים ושטופים בימה יותר משאר ארצות, לא שייך איסור זה, שלא נאסר לדורות אלא בזמן שיושבי מצרים מתועבת ומשוקצת ביותר, שהרי גילתה התורה בפירוש כמה פעמים בגנות מצרים, שלא נהיה כמותם, וממילא זה הטעם שאסור להתיישב בה.

שוב מצאתי שכדברים האלה מדוקדק בדברי רבינו בחיי (פרשת שופטים י"ז, ט"ז) שכתב: "לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד", זו היא מצוה לשעה, לפי שהיו המצריים נודעים ומפורסמים ברשעתם בכל מעשה תועבה, כמו שנא' (ויקרא י"ח) "כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו", לפיכך צוה להם שלא להתיישב במצרים כדי שלא ילמדו מתועבותיהם. ואין זו מצוה לדורות, שיאסור הכתוב להתיישב במצרים לעולם, שהרי אנו רואים כמה קהלות קדושות דרות שם מאז ועד היום, ואילו היתה מצוה לדורות לא היו ישראל קדושים, ובהם גדולי עולם, מקילים בזה להתיישב שם.

אך בשו"ת יחזה דעת קצת מיאן בתירוץ זה, דמכל מקום לא דרשינן טעמא דקרא. ברם לענ"ד אין זו קושיא כל כך, שהרי אנו מוצאים אף בגמרא בעניין האיסור לצאת מאר"י לחו"ל שיש איסור לצאת מבבל לאר"י, לפי שיש שם ישיבות המרביצות תורה תמיד, כמו שכתב רש"י (בכתובות קיא), והרי אף היציאה לחו"ל לדעת הרמב"ם אסורה מן התורה.

מוקדש להצלת יידי גן מיכל ושושי ת"ת רוממה בתורה ויראת שמים וכל הצוות המסור שיחי הונצח על ידי ידידנו הדגול מקים עולם של תורה כש"ת כמר יוני מחמלי ח"ו ובני ביתו שיחי "עין חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר"

עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר

גיליון "אשכול יוסף" מופץ בכל רחבי הארץ

יו"ל לזיכוי אלפים על ידי האחים היקרים

מר גדעון ואהרן ניסים הי"ו

לברכה והצלחה בכל מעשה ידיהם להם ולכל ב"ב

מוקדש לעילוי נשמות הוריהם היקרים

סאלם אליה בן מסעודה ז"ל

ונוריה בת גורג'ה ע"ה,

ת.נ.צ.ב.ה.

שצריך להשיב שלום לשואליו, אלא אף צריך להקדים שלום לכל אדם, וכמאמר התנא באבות (פ"ד משנה ט"ו) רבי מתיא בן חרש אומר הוי מקדים בשלום כל אדם.

וראיה חזקה לדבר שהרי שנינו במסכת סוכה (כח.) אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי מימיו לא שח שיחת חולין, ולא הלך ד' אמות בלא תורה ובלא תפילין, ואיתא במסכת ברכות (יז.) אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שלא הקדימו אדם שלום מעולם ואפילו נכרי בשוק. הרי להדיא שאף על פי שרבן יוחנן בן זכאי לא היה שח שיחת חולין מעולם, ולא הלך ד' אמות בלא תורה ובלא תפילין, בכל זאת היה מקדים שלום לכל אדם, ואפילו לנכרי, הא קמן שאף בעת תענית דיבור ראוי וחייב לדרוש ולהשיב שלום לכל אדם.

ובלאו הכי הלא "שלום" הוא שמו של הקב"ה, כמו שפסק השו"ע (או"ח סי' פ"ט ט"ב) כיון שהגיע זמן תפילה אסור לאדם להקדים לפתח חבירו ליתן לו שלום, משום דשמו של הקב"ה שלום. וביאר המשנ"ב דהטעם משום דאין ראוי להכיר שמו של הקב"ה על האדם ולכבדו קודם שמכבד להקב"ה.

והתוספות (סוטה י. ד"ה אלא) כתבו שאסור למחוק תיבת "שלום" כיון דהוי שמו של הקב"ה כשם שאסור למחוק שאר שמותיו כאל"ף למ"ד, אל"ף דל"ת, יו"ד ה"א, שדי, שנשנו במסכת סופרים (פ"ד ה"א), וביארו דמה שלא נאמר במסכת סופרים גם "שלום", תנא ושייר. וכן כתב בחי' הר"ן (שבת י.) דשם גופיה אקרי שלום, שנא' "ויקרא לו ה' שלום". וכתב רבינו יחיאל ז"ל דמהכא שמעינן שאסור לכתוב באגרת שלומים שלום, דשם קדש הוא. ומצוי אדם לזרוק באשפה ובמקומות המטונפים. וכן אנו נוהגים שלא לכתוב שלום שלם ובספר התשב"ץ (סי' תי"ח) כתב שרבו המהר"ם אינו כותב שלום שלם בכתבים, לפי שהוא שם, מפני שהעולם משליכים אותם ואינם חוששים לשומרם. וכן כתב הרמ"א (יו"ד סי' רע"ו סי"ג) שאסור לכתוב שם לכתחילה שלא בספר שיוכל לבא לידי בזיון, ולכן נזהרים שלא לכתוב שם באגרת. ויש נזהרין אפילו במלת שלום שלא לגמר כתיבתו. ויש לציין שכן היה מנהגו של מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל שהיה נזהר שלא לכתוב אלא שלו'.

והגם שיש חולקים וסוברים שמוותר לכתוב באיגרות שלום ואין חוששים, כדברי הרא"ש בתשו' (כלל ג' סי' ט"ו), שכתב שלא מצינו מי שאוסר למחוק שלום, ושכלל האיגרות כותבים שלום וזורקים ונמחקים, וכן כתב מרן החיד"א (ברכי יוסף סי' רע"ג, ככר לאדן דף רצ"ג ע"א) בשם הריטב"א בחי' לשבת כת"י, שכתבו כן בשם התוס', ששלום הוא מהשמות הנמחקין. והעלה מרן החיד"א כאמור שבכל גלילותינו נוהגים לכתוב שלום באיגרות, ומוחקים וזורקים אותם.

מכל מקום גם הפוסקים שהתירו מחיקת השם "שלום" מודים הם ששלום הוא שמו של השי"ת, ואין מחלוקת בזה, אלא שהתירו מטעמים אחרים, ובפשוטו נראה משום דהוי שם שמוותר למוחקו, דרק השמות שנתייחדו לקדושה יתירה נאסרו למחיקה אף כשאין כוונה לנתון ולאבד, כעין תיבת בס"ד שודאי אינה מן השמות שאסור למוחקן מהתורה, ומ"מ היו גדולים שנזהרו שחא לכותבו בשום איגרת כדי שלא יבוא לידי מחיקה וזלזול, וזכורני שראיתי כתוב שהגר"ח מוולאז'ין מעולם לא כתב בס"ד על שום מכתב או איגרת מטעם זה. ובספר אורחות רבינו (ח"א עמוד רמ"ז) כתב שגם מרן החזו"א נזהר שלא לכתוב במכתב בס"ד, אך מרן הסטייפלר בעל הקהילות יעקב היה כותב בעה"י, וכשהיה מקבל מכתבים היה מחתך מהמכתבים תיבות בס"ד ב"ה בעה"י וגונם.

צא ולמד ממה שאמרו רבותינו במסכת שבת (י.): אמר רב המנונא בשם עולא, אסור לאדם שיתן שלום לחבירו בבית המרחץ משום שנא' "ויקרא לו ה' שלום", וכן פסקו הרי"ף והרא"ש (שם, סי' כ"א). וכן נפסק בשו"ע (או"ח סי' פ"ד). ובמסכת מגילה (ג.) אסור לו לאדם שיתן שלום לחבירו בלילה, חיישינן שמא שד הוא. והרמב"ם בפירוש המשניות כתב תיקון חכמים שיהא אדם שואל בשלום חבירו בשם האל, מפני שמילת שלום הוא שם משמות הקב"ה.

וידידי הגאון המפורסם מוה"ר אבינועם יהב שליט"א הביא ראייה לדברינו ממה שמצינו במסכת תענית (כג.) בעובדא דאבא חלקיה שבאו אצלו שני חכמים ומצאוהו שהיה באמצע לעדור השדה, והקדימו לו שלום ולא החזיר להם פניו, ובערב אחר שסיים מלאכתו כשהלכו לביתו שאלוהו למה לא החזיר להם פניו, והשיב להם דכיון שהוא שכיר היה ירא שלא יתבטל ממלאכתו.

והקשה המהרש"א דכיון דשאלת שלום הוי מצוה, היה לו להפסיד מעט ממלאכתו, שהרי פועל חוזר בו מלעבוד אצל בעל הבית אפילו בחצי היום, ותיירץ שהיה עני והיה צריך לשכר מלאכתו לפרנסת בניו הקטנים שהוא גם כן מצוה כמו שדרשו רבותינו "עושה צדקה בכל עת" זה המפרנס בניו כשהם קטנים. ומבואר ששאלת שלום הוי מצוה, ומצאתי שכן כתב גם החת"ס בתשו' (ח"ג אבה"ע ח"א סי' צ"ז) ששאלת שלום הוי מצוה וחייב, ולפי זה ודאי שאף העושה תענית דיבור ראוי לו שישאל בשלום אחרים, ומצוה בידו, דודאי לא קיבל על עצמו תענית מן המצוות.

אלא שיש להקשות דצע"ג מה שאמרו בירושלמי (שבת) ובתנחומא (בראשית) והובא בתוספות (שבת קיג:) שמדוחק התירו שאלת שלום בשבת, ותמוה מאד למה רק מדוחק ובקושי התירו שאלת שלום בשבת, והלא שלום שמו של הקב"ה הוא, וגם שאלת שלום הוי מצוה כמו שנתבאר?

ובס"ד אחר העיון עלה בדעתי פשט נפלא בזה והוא אמת לאמיתה של תורה, דמה שתירוהו רק מדוחק שאלת שלום בשבת, היינו משום שעיקר כוונת האדם בשאלת שלום חבירו לדרוש בשלומו ושלום מעשה ידיו, אם בניו ונכסיו מצליחים וכן על זה הדרך, וממילא יש כאן חשש של ודבר דבר שלא יהיה דיבור בשבת כדיבורך בחול, ששואל את חבירו בשבת על הצלחתו, והרי עניינים אלו הם מעסק ענייני החול, ויש בזה חשש איסור משום "ודבר דבר" שלא יהיה דיבורך בשבת כדיבורך בחול, כמו שדרשו רבותינו במסכת שבת (קיג:). ולכן בקושי התירו זאת, ויש לבאר שלמעשה התירו זאת דהוי כעין הרהור שמוותר בשבת כמבואר בגמרא (שם), ואף ששאלת שלום אינו הרהור גמור, מכל מקום כיון ששואל במטבע של שאלת שלום שמהותו גם שמברך חבירו בשמו של הקב"ה ואינו שואל בפירוש על ענייני חול בפירוש. שוב מצאתי שכן מדוקדק בחי' תפארת שמואל על הרא"ש (שבת סוף פרק ט"ו).

ולפי זה כל החשש דווקא בשבת שיש איסור שלא יהיה דיבורו בשבת כדיבורו בחול, ולהסיר מעליו כל דאגה כמו שדרשו במכילתא (פרשת יתרו, הובא בטור ובמשנ"ב סי' ש"ו) "ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך" וכי אפשר לאדם לעשות כל מלאכתו בששת ימים אלא שבות כאלו כל מלאכתך עשויה. ועכ"פ למעשה הרי שאף בשבת שאסור לדבר דיבור חול, בכל זאת התירו ולא אסרו שאלת שלום, אף שיש בזה חשש איסור, אם כן על אחת כמה וכמה שאין להמנע משאלת שלום בעת שעושה תענ"ד.

והנה מי הוא זה ואיזה הוא אשר יוכל להורות להחמיר לשאול ולהשיב בשלום אחרים בעת עשיית תענ"ד, ובפרט למי שמכובד בכבודו כרבותיו או אביו ואמו וכדומה, והלא מבואר (ברכות יג.) ונפסק בשו"ע (או"ח סי' ס"ו סעיף א'): "בין הפרקים של קריאת שמע, שואל בשלום אדם נכבד, ומשיב שלום לכל אדם. ובאמצע, שואל בשלום מי שהוא ירא ממנו כגון אביו או רבו, או מי שהוא גדול ממנו בחכמה וכל שכן מלך או אנס, ומשיב שלום לאדם נכבד ואפילו באמצע הפסוק. ומעתה יש להתבונן האם מצות תענית דיבור חמורה יותר מקריאת שמע!! ואם בקריאת שמע הורו חז"ל שיש לשאול בשלום אדם נכבד ולהשיב שלום לכל אחד, על כמה וכמה בעת תענית דיבור, ואפילו נדר לעשות תענ"ד.

אחר הדברים האלה נראה, שאדם שקיבל על עצמו תענית דיבור, לשם התעלות בתורה ובעבודת השי"ת ואף אם מתכווין לשם סגולה כל שהיא, מחוייב ללא ספק להשיב שלום לכל אדם, ואם אינו באמצע ללמוד או להתפלל ראוי גם שיקדים שלום לכל אדם, מבלי להיגרר לדיבורים מיותרים ובפרט למי שגדול ממנו ומחוייב בכבודו, כאביו ואמו ואשתו ותלמידי חכמים.

וכן השיבני מרן ראש הישיבה מורנו הגאון רבי משה צדקה שליט"א, וחיוק דברינו ממה שאמרו רבותינו במסכת ברכות (נד.) התקינו שיהא אדם שואל את שלום חבירו בשם, שנא' (רות ב') "והנה בעז בא מבית לחם ויאמר לקוצרים ה' עמכם, ויאמרו לו יברכך ה'" ואומר (שופטים ו') "ה' עמך גבור החיל", וסיים דבודאי מחוייב להשיב שלום לכל אדם, וכן לשאול בשלום אביו ואמו וכדומה כאמור, אך בבני אדם דעלמא שיש חשש שיאריך עימהם בשיחה, לכן אם יודע שלא יקפידו אם רק ירכין להם ראשו, אפשר דמוטב שיעשה כן, אך אם הקדים להם שלום ולא האריך בדברים לא הפסיד.